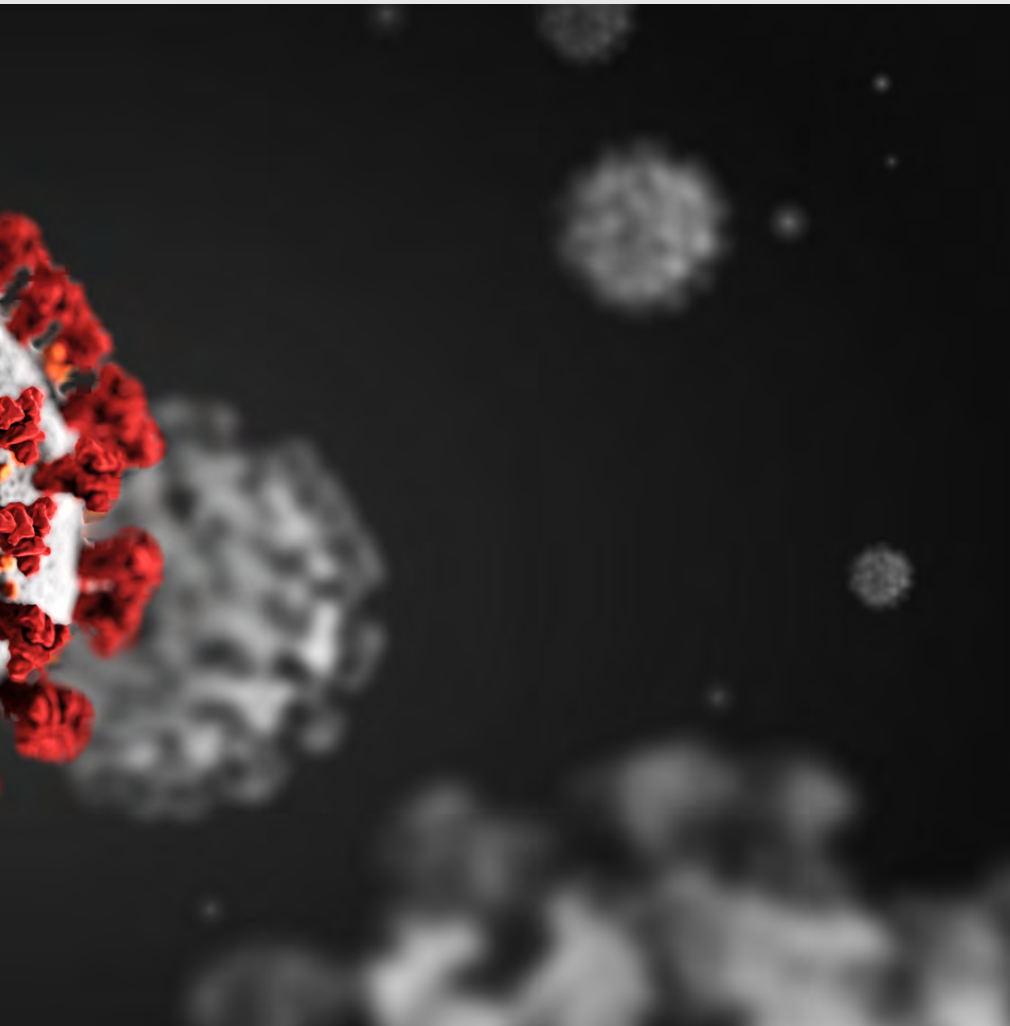

فرهنگ رسمی از فرهنگ غیررسمی است که این تقویت فرهنگ غیررسمی به معنای زیاد شدن این فاصله است. پدیده‌هایی مانند «تتلو» همان فرهنگ غیررسمی یا فرهنگ عرفی شماس است که قدرت یافته و مجال و زبان عمومی و نوعی اتحاد سراسری ملی پیدا کرده است و رکوردشکنی و رجزخوانی می‌کند و قهرمان‌های خویش را به صحنه آورده است. این پدیده از این جهت که آن جمع را منسجم می‌کند، جهت مثبتی دارد؛ اما جهت خطر و منفی آن این است که احتمالاً کار را برای اصلاح یا نزدیک کردن فرهنگ رسمی به فرهنگی غیررسمی بسیار سخت و دشوار می‌کند.

یکی از مسائل ما فاصله فرهنگ رسمی و غیررسمی است؛ یعنی به اصطلاح شکاف بین عرف و فرهنگ رسمی یا عرف و شرع. در وضعیت پسا کرونا قطعاً این فاصله و قدرت مقاومت فرهنگ غیررسمی بسیار افزایش پیدا کرده است. این مسئله به لحاظ اجتماعی کاملاً مثبت است؛ اما ممکن است قضاوت ما درباره مضمون این انسجام متفاوت باشد.

کرونا منشأ چه روندهای منفی و مثبتی در آینده خواهد شد؟

کلهر: حدس می‌زنیم به لحاظ اجتماعی کرونا مسائلی به همراه داشته باشد؛ اما هنوز محقق نشده است. ببینید کرونا عملاً نظم اجتماعی پیشین را متوقف و مختل کرد، اما مواردی هم وجود دارد که باید با دقت بررسی و تدابیری برای آن‌ها اندیشیده شود. نخستین مسئله که برای آن نشانه‌هایی وجود دارد، اما قطعی نیست، تشدید تضاد طبقاتی است؛ یعنی ممکن است به دلیل تأثیرات اقتصادی کرونا فاصله میان فقیر و غنی افزایش یابد و عملاً شکاف طبقاتی جدی را در جامعه شاهد باشیم؛ مشروط به آنکه حمایت‌های اجتماعی که دولت و نهادهای مردمی انجام می‌دهند توانایی پر کردن این خلأ را نداشته باشند. در حال حاضر هیچ برآورد دقیقی از این ماجرا نداریم و این یک خطر است و باید به آن فکر کنیم. خطر طبقاتی‌تر شدن جامعه، تضعیف بیشتر گروه‌های اجتماعی، افزایش جمعیت فقرا، افزایش جمعیت گروه‌های حاشیه‌ای، افزایش جمعیت بیکاران و پیامدهایی که هر کدام از این‌ها می‌تواند داشته باشد، مهم است و بدون پیامد نخواهد بود. یکی از پیامدهای آن می‌تواند شکل‌گیری لشگر

بیکاران و لشگر گرسنگان و فقرا باشد.

دومین مسئله که ممکن است به شکل خیلی جدی بر روی الگوهای حکمرانی ما اثر بگذارد - با توجه به ناکارآمدی نظام‌های دموکراتیک غربی که همیشه کارآمدی بزرگ‌ترین ابزارشان بوده است - احیای ایده‌هایی از نوع مدل استبدادی شرقی است؛ یعنی ممکن است یکی از پیامدهای سیاسی کرونا این باشد که کم‌کم ذهنیت و فضای عمومی جامعه به سمت تن دادن به الگوهای اقتدار غیر دموکراتیک حرکت کند. امروز جریان‌هایی که در قدرت هستند به این الگوهای محدود مشارکتی خیلی بی‌میل نیستند. ما در فضای عمومی که در قدرت قرار دارند، طرفداران دموکراسی چندانی نداریم و فقط شخص رهبر معظم انقلاب (مدظله) همیشه از جمهوریت نظام دفاع می‌کند.

محور سوم احتمالی، مسئله جنبش‌های معنویت‌گرایانه آخرالزمانی است. این مسئله ناشی از فروپاشی اقتدار علم است که زمانی خود را راه نجات، سعادت و رستگاری معرفی و ادعا می‌کرد هیچ مانعی

پیش روی آن نیست و هر مسئله‌ای را می‌تواند حل کند و بر این اساس قلمرو حوزه‌های مابعدالطبیعه و عرفانی و الهیاتی را کنار گذاشته بود. فروپاشی علم می‌تواند در عمل فضایی را برای موج جدیدی از معنویت خواهی ایجاد کند که الزاماً ممکن است این معنویت‌گرایی به معنای بازگشت به دین سنتی و احیای دین فقهی نباشد. احتمالاً ممکن است دوباره جریان‌هایی از عرفان عجیب و غریب شرقی و غربی التقاطی پیدا شود. باید به این مسئله به‌طور جدی فکر کرد و صرفاً به این اکتفا نکرد که با دین فقهی می‌توان آن را مهار کرد.

آیا پدیده‌هایی مانند بسته شدن زیارتگاه‌ها و حرم‌ها نمی‌تواند تأثیر منفی در دین‌داری مردم داشته باشد؟

کلهر: بعید می‌دانم! نظام دینی ما جمع‌گرایی مطلق نبوده که بگوییم مثلاً فرایض تعطیل شد. فقط وجوه جمعی دین عملاً متوقف شده است؛ وگرنه مردم